

42. Lehtiranta, J. Kildinlappische Sprachproben. Gesammelt von Erkki Itkonen, herausgegeben von J. Lehtiranta. SUST 191. Helsinki, 1985, 124 s.

43. Itkonen, E. Lappische Chrestomathie. 1960; Itkonen, E. Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiatutkimuksen alalta.

IDAPUOLSETE SOOME-UGRI RAHVASTE PULMALAU- LUDE SÜMBOOLIKAST JA SEOSTEST KOMBESTIKUGA

Maria Slessarjova. Udmurtia, Glazov

Pulmakombestik ja -laulud moodustavad idapoolsete soome-ugri rahvas-
te - udmurtide, komide, maride ja mordvalaste - rahvaloomingu hästisäilinud
osa. Tänapäeval ei saa me küll rääkida nii ulatusliku tavandi täielikust ja muu-
tumast säilimisest. See püsib elavana, ent lihtsustub ja lüheneb. Maagilised
rituaalid transformeeruvad ja omandavad aja jooksul meelelahutusliku iseloo-
mu. Pulmalauludega on natuke teine lugu. Laulude ja vormelite tekstid on tra-
ditsioonilisemad ja säilivad paremini. Laul võib kaotada sideme ühe või teise
tavandiga, kuid sellele vaatamata käibele jääda. Tavandi ja tavandilaulu teksti-
de paralleelne vaatlemine aitab mõista laulude mõtet ja rolli.

Eriti laulude poeetilise keele seosed tavandiga on keerulised ja mitmekül-
sed. Idapoolsete soome-ugri rahvaste pulmakombestikus võib välja tuua mitu
poeetilise keele, eelkõige sümboolika ja tavandi vaheliste seoste tasandit. Osa
pulmalaulu kirjeldab vahetult seni funktsioneerivat tavandit. Nende laulude
mõte on selge, kujundid arusaadavad, nendega kaasneb rituaalne tegevus.
Rituaalne tegevus ja laulmine on toimunud üheaegselt. Selliseid laule esineb
rohkesti kõigi idapoolsete soome-ugri rahvaste folklooris. Neis esinev süm-
boolika on lihtne ja seotud eelkõige pruudi või peigmehe nime tabueeritusega
(pruudi kohta kasutatakse sümboolseid nimetusi *marjake, lilleke, tibuke,
pardike, kanake*; peigmehe kohta *kull, vend, üksik kurg*). Sümbolite tähendusi
on võimalik selgitada hõimurahvaste pulmalaulude ja -kombestiku abil. Osaliselt
selgitab *kanakese* tähendust näiteks mordva komme tuua pruudile taigast
tehtud kana ja tibudega kaunistatud pirukas:

*Siin sulle hauduja kanake, kirjuseljake.
Tema hoolt kannab oma tibude, linnupoegade eest.
Sinagi, tütreke, piisi kodus, hoolitse oma laste eest.¹*

Idapoolsete soome-ugri rahvaste pulmalaulutekstides püsivad elavatenäriitused ja kombestikuelemendid, mis on käibelt kadunud pärast oma maagilise funktsiooni kaotamist. Sel viisil tekkinud sümbolised pildid selgitavad paljude laulude mõtet ja viitavad ühele või teisele kunagisele tavandile. Näiteks esineb udmurdi pulmalauludes sageli lae kergitamise või põranda purustamise motiiv:

*Parema jalaga põrutades
puruks murrame su talad.²*

Pruudi vanematekodust viimisel tuli järgida mitmeid ettekirjutusi. Nii on komid mitmel pool pruudi välja viinud mitte eesuksest, vaid sara kaudu,³ eestlased on sel puhul aia lahti võtnud.⁴ Udmurtidel pole komme ise säilinud, kuid laulud kinnitavad kaudselt selle kunagist esinemist. Nad võivad osutada omaaegse maagilise rituaali edasiandjaks. Ka teised udmurdi rahvaluule žanrid viitavad sellisele rituaalile: näiteks põgenevad muistendites üleloomulikud olen did majast mitte ukse kaudu, vaid lage või maja nurka kergitades. Nii avaldub side, mis ühendab lauluteksti tavandi kaudu kogu folkloori, ka müütidega. Müütilise teadvuse olemasolu aitab esitajatel selliste laulude tähendust mõista.

Laul võib olla erinevate tavandiosade sümbolne kirjeldus. Näiteks on udmurdi pulmalaulu “Kositud neu” tekst üsna mõistatuslik:

*Teie õues kasvab valge kask,
kase ladvas ööbik laksutab.
Viskad kepiga ja kukub okstele,
viskad mütsiga ja kukub kätele.⁵*

Laulu sisu ei avaldu mitte teksti ega konkreetse tavandi raames, vaid paljude ettekujutuste ja normide kontekstist. Laulu võib seletada udmurtide ettekujutusega sellest, kui vana peab olema tüdruk, et teda mehele anda (kui ei kuku mütsiga löömisest, on juba täiskasvanud). Sümbolne on laulu algus. Kask on pulmalauludes sageli esinev sümbol, mille tähendus on eri rahvastel erinev. Vaieldamatu on vaid selle sümboli idealiseeriv tähendus idapoolsete soome-ugri rahvaste poeesias. Ööbik tähendab armsat, kallist inimest. Laulus avaldub seos tavandiga (tekstitasandil pole see seos selge), aga ka assotsatsioonid ettekujutustega inimeslust üldse. Võimalik, et sellesarnased laulud polnud pelgalt eksisteeriva või juba kadunud tavandi kirjeldused, vaid asendasid ka mingit osa sellest. Asendamise põhjuseks võis olla tavandi kadumine, kombetäitmise võimatuks muutumine jne. Peamine põhjus aga oli see, et rituaal lühenes ja tihenes teksti ja sümbolite arvel. Pulmalauludes esineb sageli pulmaliste tee kirjeldusi. Need on üldistatud ega seostu konkreetse paikkonnaga:

*Mida mööda siia sõitsime?
Mööda teed, kus häälitsevad püüid.
Millist teed me ära läheme?
Mööda üksmeelsete mesilaste teed.⁵*

Mesilaspere kujund, mis viitab sõprusele, üksmeelele ja armastusele, on iseloomulik ka tavandivälisele lüürikale. Tihti esitatakse pulmaliste teekonna kirjeldus sümboolse situatsioonina, nagu näiteks komi ja udmurdi pulmalaulude peaaegu sõnasõnalt ühtelangevais värssides:

*Niinekoorest korvidega üle Tihase jõe
sõudsin aasnelke korjama.⁵*

Lill on peamine pruudi sümbol idapoolsete soome-ugri rahvaste pulmalauludes. Jõe ületamise motiiv on neis veelgi levinum. Laul avardab läbiviidava rituaali piire mitte niivõrd tekstiga, kuivõrd sümbolite ja teksti lauluväliste seostega.

Otseselt tavandiga seotud ja seda kirjeldavaid laule pole idapoolsete soome-ugri rahvaste pulmalaulude seas just palju. Hoopis sagedamini on nii tavandiosa ise kui ka selle laulus kirjeldamine sümboolse iseloomuga. Kui sümbolit arendatakse tekstis vaid selle lauluvälisest assotsiatiivsetest seostest lähtudes ja sõltumata rituaali käigust, eemaldub kirjeldus tavandist täielikult. Näiteks mordva pulmalaulus, kus valge kask sümboliseerib pruuti:

*Sulle, emake, jätan valge kase.
Hoia seda meie tulekuni,
et ta ei jääks hõredamaks,
et ta lehed ei langeks,
et ta oksad ei murduks...¹*

Pulmakombestikuga seotud laulude hulgas on terve laulutsükkel, mis näitab osavõtjate suhtumist toimuvasse. Neis esinev sümboolika on seotud vaid tabuliste sõnadega, seda ei arendata ning see ei kutsu tekstis esile assotsiatiivseid seoseid.

Mõtteline seos lauluteksti ja tavandi vahel pole alati esiplaanil ega oluline. Pulmades võidakse kasutada ka tekste, millel puudub otsene seos pulmakombestikuga. Seos luuakse sümboolika abil. Veelgi universaalsem teksti tavandiga sidumise vahend on meloodia, mis lubab kasutada ka lähedastest olukordadest pärinevaid tekste. Nii kasutatakse pulmalauludes levinud lahkumismotiivi teisteski tavandites, näiteks nekruti saatmisel. Tavandilise teksti ja selle poeetilise keele vahelised seosed laienevad ja ähmastuvad, ilmsiks tulevad seosed teiste tavanditega ja rahva ettekujutustega inimelust üldse.

Tõlkis Aado Lintrop

Allikad ja kirjandus

1. Ustno-poetišeskoje tvortšestvo mordovskogo naroda. VI:2. Saransk, 1968.
2. Udmurdi Ülikooli 1973. a. murdeekspeditsioonid.
3. Plessovski, F. Svadba naroda komi. Söktövkar, 1968, s 79.
4. Estonskii folklor. Tallinn, 1980, s 82.
5. NIIJaLI UO AN SSSR käsikirjaline fond, kaust 2, nr 284.

MANSI KARUPEIETE MUUSIKA

Galina Soldatova. Venemaa, Novosibirsk

Traditsiooniline mansi usund peegeldub karupeietes. Nende kujunemisega on seotud karu kui tootemlooma kultus. Mansid peavad seda looma üheks oma esivanematest. Legendi järgi muutis muistsetel aegadel ülemjumal Numi-Toorum oma poja karuks ja käskis tal elada inimeste hulgas ning valitseda nende saatust. Sellest ajast austavad mansid seda looma.

Kütt, kes on tapnud karu, peab veenma vaime, et ta tappis oma metsapäritoluga venna kogemata. Sel eesmärgil kutsub ta kõik selle asula elanikud ja nende lähimad sugulased teistest asulatest karupeietele (*uj iikvave* - karu tantsitatakse). Isakaru auks kestavad peied viis päeva, emakaru auks neli päeva. Karu pea asetatakse küti majas lauale, kaunistatakse kasetohust sõõride, müntide, sõrmustega jms. Toit (leib, marjad, pähklid ja vein) asetatakse karu kõrvale. Iga päeva lõpul hakkavad mansid pimeduse saabudes laulma, tantsima, esitama koomilisi stseene. Nad on riietatud spetsiaalselt ömmeldud rüüdesse ja nägusid katavad kasekoorest maskid. Ehkki karupeiete traditsioonis on lokaalseid erinevusi, on teatavad lõigud sellest obligatoorsed kõigile mansidele.

Karupeied algavad igal ööl *uj eerõgi* (loomalaulu) esitamisega. See termin ühendab laule karust: tema elust metsas, kohtumisest kütiga, teekonnast karupeietele. *Uj eerõgi* hulka arvatakse ka laulud, mis räägivad loomadest, kes tulevad peietele: *ohsar eerõg* (rebase laul), *urineekva eerõg* (ronga laul), *hulim hul eerõg* (kala laul) jm. Sellesse tsüklisse kuulub ka *holi eerõg* (hommikulaul), millega algab iga peieöö. *Uj eerõgeid* lauldakse ainult kolm-neli korda öö jooksul ja need on küllaltki pikad (kestavad 30-40 minutit). Neid võivad laulda ainult mehed ja seejuures kasutatakse spetsiaalseid võtteid - farüngalisatsiooni ja larüngalisatsiooni. Kõik see on kinnituseks, et mansidel on säilinud arhailine intoneerimisviis.